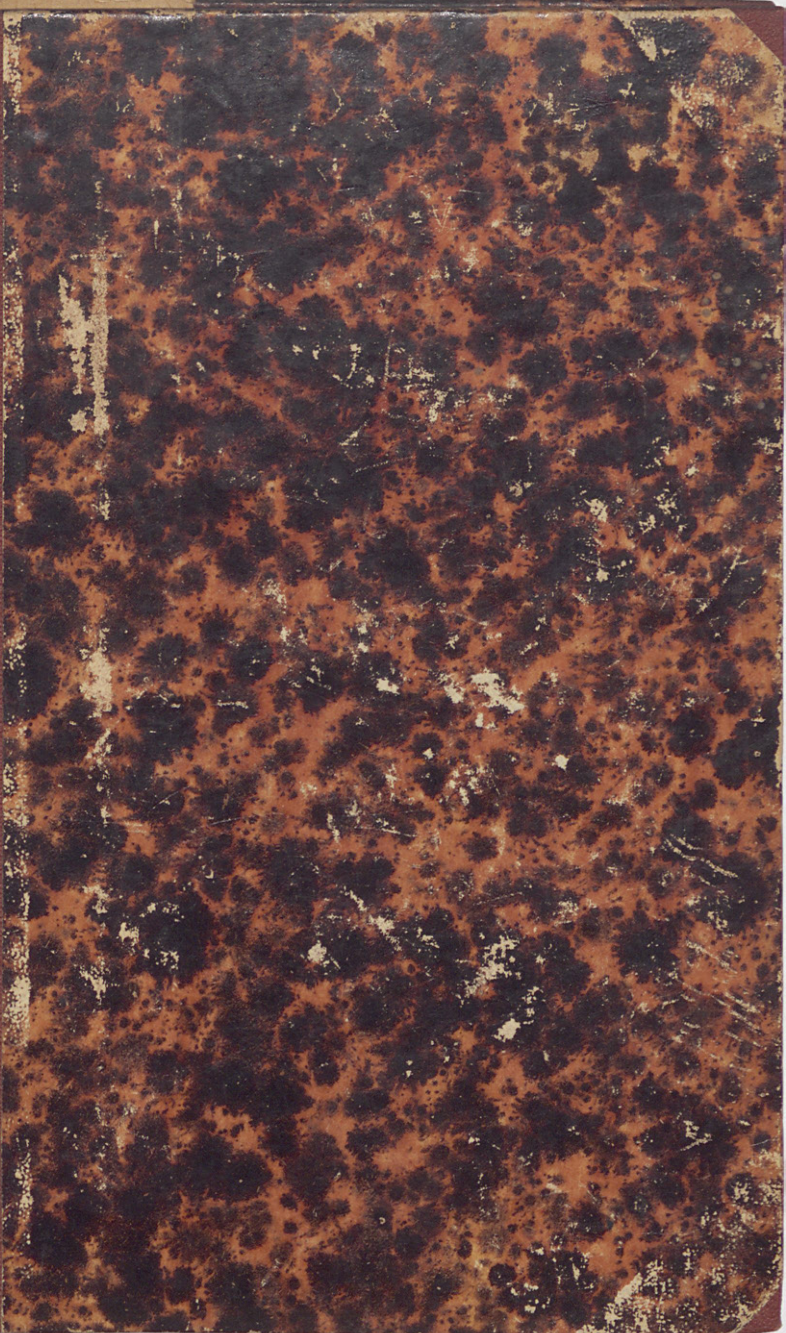
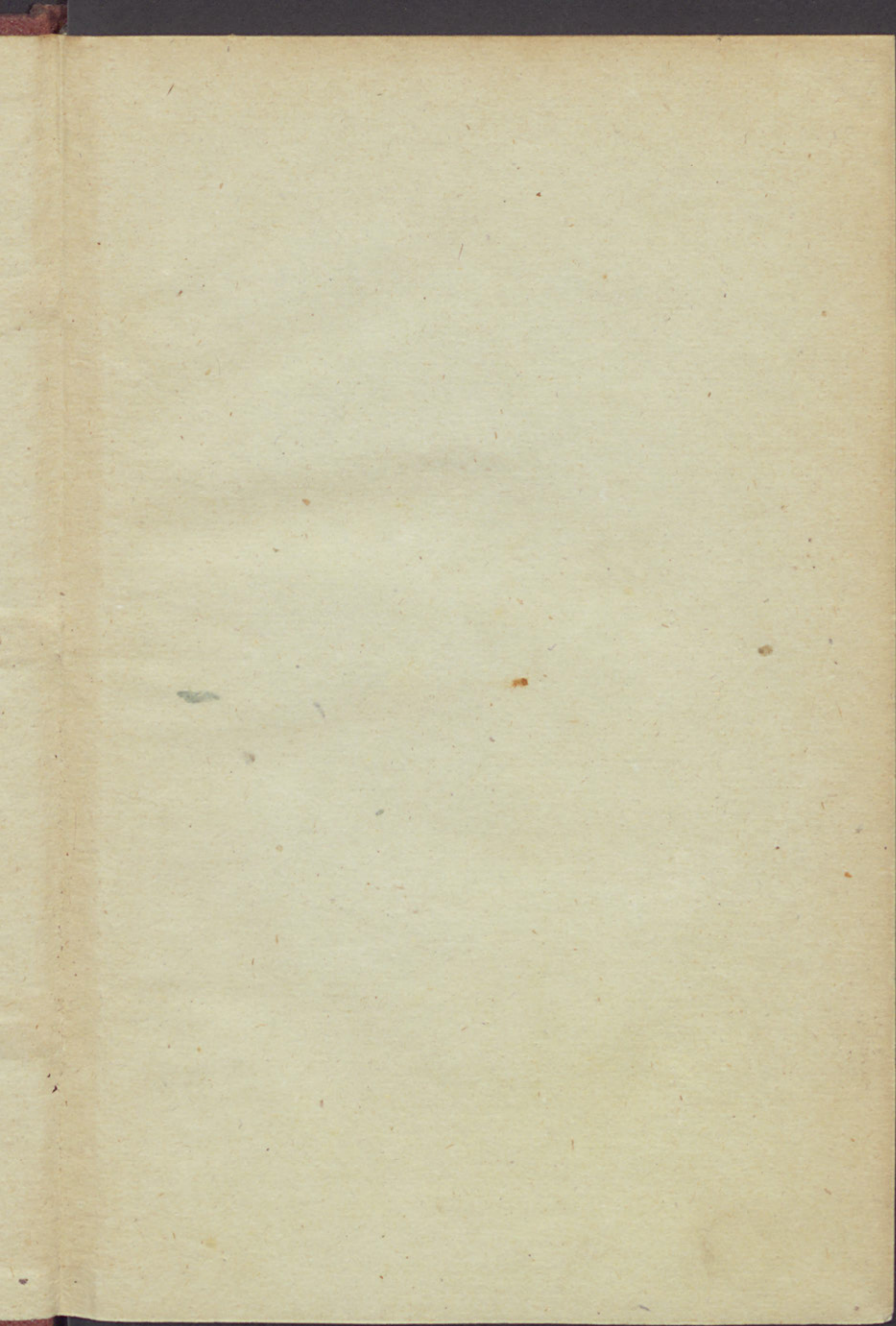

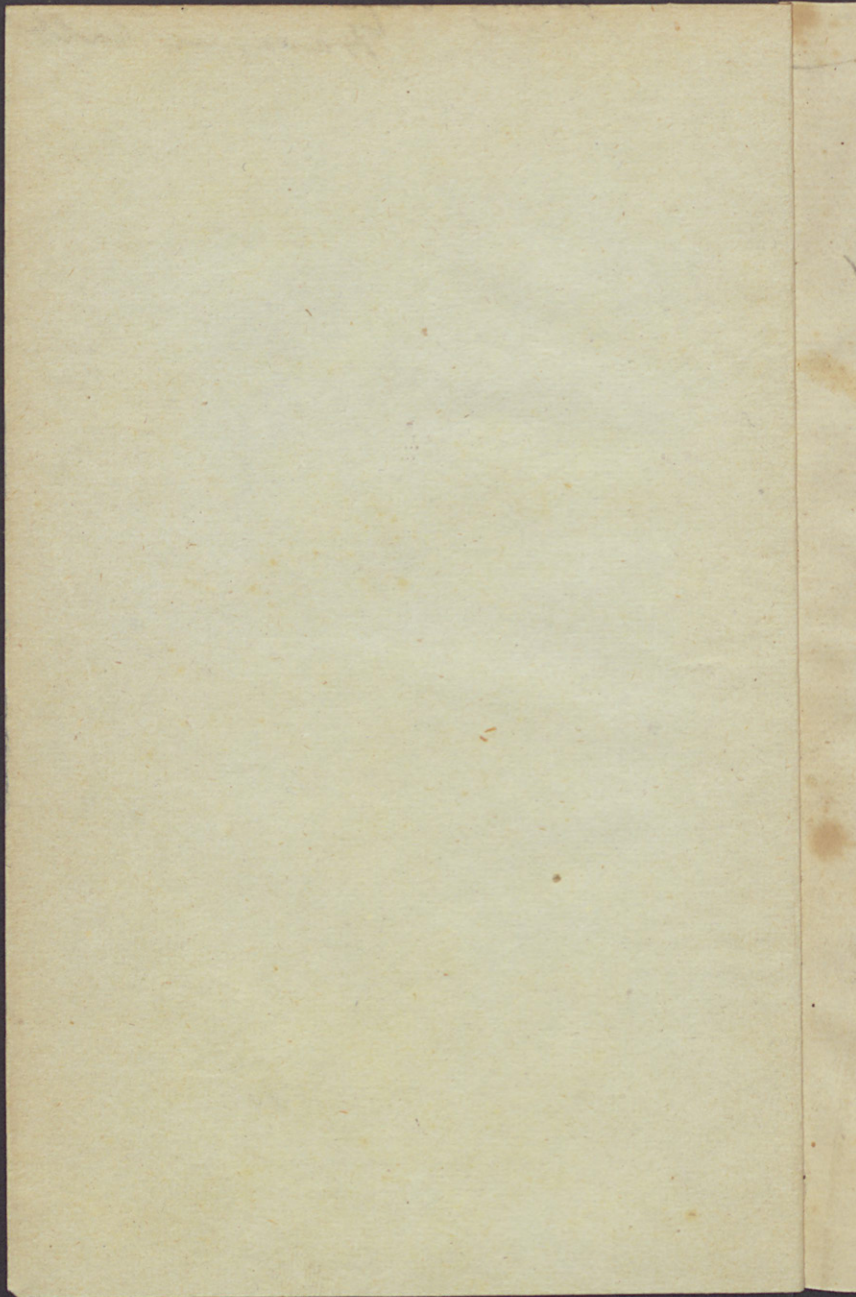
756782

L 860

~~1118~~

A'

BUDAI BASA.

FRANTZIABÓL.

FORDÍTOTTA

ARANKA GYÖRGY.

BÉTSBEN,

Alberti Ignácz, Tsász. Kir. priv. Könyv-
nyomtatónak betűivel. 1791.

NAGY IVÁN

MÉLTÓSÁGOS
L. BÁRÓ
BÁNFFI KLÁRA
ASZSZONYNAK,
NÉHAI MÉLTÓSÁGOS GRÓF
BETHLENI BETHLEN LÁSZLÓ
ÚR
MÉLTÓSÁGOS ÖZVEGYÉNEK,

IGEN KEGYES MÉLTÓSÁGOS ASZSZO-
NYOMNAK, Ő NAGYSÁGÁNAK.

MÉLTÓSÁGOS,
KEGYES GRÓFNÉ!

A' ki a' tudományokat betsüli:
illő hogy azoktól vizzont meg-tifz-
teltefsék. Ez az igazság törvénye,
és midön Nagyságad' Méltóságos
Nevét ezen Könyvetskének hom-
lokára tévén, az örökké-valóság-
nak ajánlom: tsak annak áldozom.
Olyan idöt kezdettünk az irgalmas

Egek' kegyelméből élni; mellyben közönségesen a' tisztesseges tudományokat esmérni és szeretni tudni, Nemes Hazánkban nem utolsó dítséretnek tartatik: szégyenlénem azért Nagyságadnak azon könyörögni, hogy midön Úri Nevének dítséreteit abban a' részben ter-

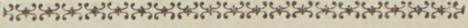
jeszteni akarom, azt meg-engedni
méltóztafsék. Azon könyörgők in-
kább, hogy az igaz érdemnek azt
az edgyik valóságos uttyát álhata-
toson tartván; méltóztafsék tovább-
ra-is szép példájával másokban-
is azt a' dítseretes indulatot fel-
gerjeszteni; hogy annak kellemetes-

ségeit meg-esmérvén, igyekezze-
nek Nemzetünknek 's Hazánknek
azon részben-is dífzére és bóldogí-
tására lenni. A' ki igen alázatos
tífztelettel vagyok

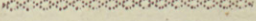
NAGYSÁGADNAK

ALÁZATOS SZOLGÁJA

A' FORDÍTÓ.

ELŐL-JÁRÓ BESZÉD.

A ki Frantzia nyelven ezen Könyvet két írta, annak íratásának ilyen alkalmatosságát adja elé: Hogy beszélgetvén edgykor edgy olvasást szerető Afzszonysággal, kívánt volna azon Afzszonyság edgy olyan emlékezetes történetet látni és olvasni, mellyben a' szerelemnek, mint közönségesen, kivált az idő töltésre, 's mulattságra írott történetekbe szokás, semmi bé-follyása ne lenne; még-is magát ked-

veltető volna. Gondolkodván edgy keveset, és jutván eszébe az *Apti Basa* élete, jelentette, hogy edgy olyan kívánt történettel tudna udvarolni, és azt parantsolatjára meg-is írta. *A Fordító* ezt, vizsgálódási után úgy talállya, mint valóságos lett történetet, és úgy ajánlani, nem fél. Továbbá a' fordítás szabad; nem annyira a' szókhoz, mint a' dologhoz van köttettelve. *A* kinek meg-olvasni tetszik, szerentsét kíván hozzá mindennek

A FORDÍTÓ.

A'

BUDAI BASA.

EDDIE BARR

❦

S

Azok az emberek, kiknek méltóságos eredetekhez születésekkel szerentséjek vagy on, annál szorossabb számot tartoznak mind vélekedésekről mind magok viseletekről a' világnak adni, minél születések és eredetek nemesebb. Mérő serpenyőt tart a' világ ellenek kezében, meg-méri és itéli őket mint bíró, nevet tsinál nékiek, vagy el-rontja, mint érdemlik. Ha keresett érdemek ős felsőségeknél kisebb, nem enged-meg nékiek. Söt ha azok tsak edgy arányuak-is, a' közönséges rendü emberek sorjából ki-vétetni őket nem hadja. Minél fényesebb születések, annál nagyobbaknak és szembetűnőbbeknek kell érdemeiknek lenni, hogy

nevek az emlékezet Krónikáiba fenn-tartassanak.

Azok ellenben, a' kik homályos és esméretlen állapotba születnek, hogy jó embereknek tartassanak; nem tartoznak semmit edgyebet tsinálni, hanem tsak kötelességeket úgy meg-örízni, hogy a' szarvasabb vétkektől mentek légyenek; minden apróság valamit kötelességeken feylül tsinálnak, mint edgy-érdem gyanánt vétetik töllök. Midön pedig edgy illyen szegény ember elméje ereje és szíve nagysága által sorsa alatsonságának lántzait el-szaggatván, magát a' nagy érdemü Urak rendibe fel-emelhette; akkor ő ahoz a' véghetetlen köz helyhez képest méretik-meg, melly a' között a' két edgymástól igen meszsze lévő pont között vagon, a' mellytől indúlt és a' mellyhez érkezett; nem lehet az ő nevének és életének meg-nem esmértetni. Az emberkedésnek

adója ez; és bizonyos meg-hódolás, mellyet mind a' híjában-valóság, mind a' kevélység a' virtusnak meg-adni tartoznak. A' Budai Ahti Basa adott ebben edgy nevezetes példát, nem minden részben a' követésre ugyan, de leg-alább annak, hogy edgy jó és nemes lélek mennyire emelkedhetik fel, meg-mutatására.

Második LAJOS Király ezer ötfüz hu-
fzon hatba a' Moháts mezején szerentsét-
lenül el-esvén, Buda Magyar Ország fő-
várossa 1541^{ben} esék Szulimán kezébe, a'
ki 46 esztendőig uralkodván, az Otto-
manni házból való Fejedelmek között
a' Tsászfári széknek leg-nagyobb dízfére
völt, és öríző seregeket tévén beléje, azt
magának tartá. Jól lehet pedig ez a' sze-
rentsétlen város attól az időtől fogva fok
meg-fzállást és ostromot szenvedett, meg-
marada még-is a' Török bírodalma alatt
mind az 1686 esztendőig, a' mikor Szent

Mihály havának 2^{dik} napján Léopold Német Császár és Magyar Király 's Negyedik Mahomet Török Császár uralkodások alatt, minekutánna Apti Basa, ki a' benne fekvő őrző seregnek vezére vala, mindent valamit vitézséggel, mesterséggel, és elme találmányival rajta segíthetett, véghez vitt volna; harmadfél hónapi mérges meg-fzállás után utóljára igen véres ostrommal meg-vétegetett.

Ez az Apti Basa edgy Szaraz nevezetű helységből való vólt a' Voodok földin Schweitzer Országban, a' Bernai Kántonban, tulajdon neve Kunyi vólt; szegény szüléktől származott, de olyanoktól, a' kik szorúlt állapotjokhoz képest feleszámú ház népeket szüntelenül oktattván, és példájokkal serkengetvén a' virtusra, mértékletességgel, munkássággal, és jó erköltsel a' szalma fedél alatt, az egészséget, békességet és boldogságot fenn-tart-

ják vala . Kunyi mint leg-ifiabb juh-pásztor vólt , melly állapot ma köztünk ugyan alaton és meg-vettetett , de hajdon nemesnek tartatott ; a' Királyi házokból valóktól-is gyakoroltatván , és a' Vers-Szerzők képzelődésinek tüze által-is meg-édesítetvén .

De az ifiú Kunit nem hívta vólt a' természet erre a' nemes és ártatlan mesterségre , a' nyájak őrzésére ; elméjét természeti hajlandóságai után nyargaló képzelődésekre eresztvén , a' nyájra való gondviselést vagy el-felejtí , vagy pásztor társára bízza vala . Nagy ijedtséggel véfzi edgykor azon pásztor társától a' rofz hírt , hogy a' farkas edgy ketskéjét el-ragadta , igen meg-ijed , által látja bizonyoson , hogy magát meg-nem mentheti 's a' verést el-nem kerülheti , el-végzi gyorson magába hogy el-bujdossék ; azt mondván a' társának , hogy a' kárt óthon

hírré akarná tenni, és kérvén, hogy a' míg odajárna a' nyáját attól a' veszedelmes farkastól őrizze-meg, meg-indúl szomorán és sok gondolkodások között haza felé; a' holott szerentséjére sem attyát, sem mást senkit a' ház népből otthon nem találván, egybe-szedi a' mije vólt, jobbik köntössébe fel-öltözik, és nagy félelmek között el-indúl 'Sunye (Jougne) nevű helység felé Frantzia-Országba. E' vólt 1644^{be}. 14 esztendőskorában. De ne hadjuk-el még Szarazát.

Vala ott még akkor edgy más ifiú, Oliviér nevezetű, Kunyival edgy vivásu, edgy oda való tífztnék a' fia. A' kiknek edgyforma indulatjok és hajlandóságok vagyon, fel-találják edgymást mindenütt. Oliviér-is jóllehet felsőbb rendű vólt Kunyinál, ő benne barátjára akadott vólt. Kunyi el-bujdosván, nem gondolja vala Oliviér, hogy ötet többé láthassa, annál

inkább midőn azután tsak hamar ő-is el-távozván, a' Magyar korona és Tsá-fzári udvar szolgálatjára állott, és ott bár idegen, és érdemén kívül más ajánlója nem vólt-is, tsak hamar fő tífztséget érvén, a' Buda utólfzori meg-fzállása alkalmatosságával a' híres Bádeni Lajos Hertzeg ezerével ő-is fő-strása-mesteri rangba jelen vólt.

A' Magyar és Német had meg-fzállván Budát 1686^{ban} Sz. Íván havának 13^{dik} napján, a' vivás a' Hadi-Vezérekhez illő szorgalmatossággal és vitézséggel kezdődött és folyt. Fő-Hadi-Vezér vala a' Lotharingiai mind győzedelmeiről mind fzerentsétlenségeiről edgy aránt híres Károly Hertzeg, alatta voltak a' Bavariai és említett Bádeni Lajos Hertzegek. Ezek olly sebessen folytatták dolgokat, hogy Sz. Jakab havának 13^{dik} napján ostromra mentek; de ekkor Aпти Basa ember-

kedése által vízfzsa verettek. Ezt látván jobbnak tartották a' Basát szép ígéretekkel a' város fel-adására hajtani, és azért edgy órányi frigyét kérvén, Generális GrófKönigfzeget, edgy tolmátsot és edgy dobost adván melléje, edgy levéllel a' városba bé-küldötték, kit a' Törökök meglátván és eleibe menvén, a' levelet tölle el-vették, a' Basához vitték és válaft-is hoztanak réája; melly annak jeléül, hogy utólsó tsepp véréig magát oltalmazni kívánnya, veres skárlátba vólt takarva, és aval vízfzsa ereftették. A' levél kurta vólt, az értelme a' takarójának meg-felelt, hanem Frantziául lévén írva, alkalmatosságot adott olyan vélekedésre, hogy talám a' Basa azon nemzetből való vólna.

Arra a' válaftzra pedig a' Basa annál bátrabban lépett, mivel két esztendővel az előtt, az előtte való Budai Basa ide-

jében, ugyan ezen Lotharingiai Hertzeg Budát meg-fzállván, és azon előtte való Basát-is mind fényes ígéretekkel, mind kemény ijefztésekkel a' város fel-adására intselgetvén, a' Török nem tsak a' várost fel nem adta, hanem a' Hertzeget a' város alól el-is menni kényszerítette vólt. Illyen példa után azért gyalázatjának tartotta vólna mind az ígéretektől meg-vakíttatni, mind a' város meg-fzabadításáról kétségben esni; el-tökéllvén átaljába, hogy vagy azt meg-tartsa, vagy aval edgyütt betsülettel végezze életét. Nem-is tudhat edgy nemesen gondolkodó Hadi-Vezér ezen kettőnél többet, és tsak ezek közül edgyiken határozhatja-meg magát.

Nemes és betsületes vólt ugyan ez a' válafz: de az elébbeni idők változván, most tsak a' vitéz meg-fzálló seregnek igyekezetét ébrefztette, és a' meg-fzállot-

taknak vezedelmét siettette. Annál inkább, hogy a' Fő-Vezér mint edgy 30 ezer emberből álló válafztott hadi sereggel edgy darabig a' meg-fzállást tsak távolról nézvén, midön a' város vezedelmét látván, és azt segíteni kívánván, ütközetet adott vólna, Kis-Afzfzony havának 14^{dik} napján meg-veretett; és a' meg-fzállotak mind a' segítségtől, mind annak reménységétől tellyességgel meg-fofztattak.

Már Kis-Afzfzony havának a' végivel a' város sorsa annyira jutott vala, hogy sok felöl a' romlásokon bé-lehetett menni. Azért Sz. Mihály havának első napján a' Fő-Hadi-Tanáts edgybe-gyülvén elvégezi; hogy más nap közönséges ostromra mennyenek. De minek-elötte azt tselekednék, a' nemes szívü Hadi-Vezérek jónak találák, hogy még az nap a' Basához edgy bízott embert küldjenek, a' ki néki a' követtséget betsülettel meg-

tudja vinni , és minden ajánlásokat ha ostromot nem várván a' várost fel-akarná adni, meg-tégyen; és ha az nem tetfzenék, meg-mondja, hogy a' város mind azt a' nyomorúságot fogja látni, valamit edgy ostrommal meg-vett helység látni szokott, és mind maga, mind seregei kard élire fognának hányatni. És mivel eléb-beni leveléből a' Basát Frantzia nemzetből valónak itelték vólt lenni, azon tanátskoztanak, hogy találhassanak azon Nemzetből edgy meg-hítt embert, kire a' követséget bízassák. A' Bádeni Lajos Hertzeg dítsérte nékiek a' maga ezeréből való fő-strása-mestert Oliviért, mint a' kire magokat tellyes bátorsággal bízhatnák, és azért mindjárt hívattatván, a' követtség reá bízott. Ennek főbb része tsak az vólt, hogy igyekezzék a' Basával szembe és külön beszélni és ötet minden szebb-szebb ígéretekkel a' fel-adásra hajtani, a' többit emberségére 's okosságára bízták.

A' fő strása-mester edgy tiztet 's edgy tolmátsöt vévén maga mellé, 's minden szükséges dolgokról rendelést tévén el-mégyen, és szerentsésen mind a' városba, mind a' Basa eleiben bé-eresztek. Harmad magával találta a' Basát, de az ő személlyébe a' turbán alatt az ő régi barátját, a' Szarazi ketske páfztort Kunyit koránt sem esmévén-meg, követtségét bátran és illendőséggel előmondotta, és arra válafzt kérvén, edgyéb semmi-is eözébe nem jutott.

De a' Basa, míg Oliviér követtségét elé-mondotta, mind tsendesen halgatván, és formáját, teste szabását, mozdulását, ábrázatja vonásait edgy-másután, és mind azokat el-fzemlélvén, 's meg-gondolván, mellyek edgy embert azokkal, kikkel annak előtte esmerettségbe vólt, meg-fzoktak esmértetni, alig tudta magát meg-tartóztatni; hanem fe-

lelet helyett azon a' romlott Frantzia nyelven, mellyen ifú korokba hajdon hazájokba befzéllettenek vólt, mondott néki igen sebessen: küld ki a' vélléd valókat, én-is ki-küldöm az enyimeket. De mivel igen sebessen szóllott, és Oliviérnek az efze tsak a' feleletre járt, azt gondolván, hogy talám Törökül szóll, a' tolmátstól kezdette kérdeni mit mondana, az azt felelte; hogy nem érti. A' Basa azért vévén eszébe, hogy Oliviér nem értette vólna megötet, esmét szép halkal és tsendesen azt mondotta néki: Azt mondom néked, hogy küld ki a' vélléd való embereket, én-is ki-küldöm az enyimeket. Ezekre a' szókra meg-nyíltak az Oliviér szemei, és mindjárt meg-esmértte Kunit; semmi változást nem mutatván, parantsolta a' véllé valóknak, hogy mennyenek ki, a' Basa-is aképen tselekedett.

Mihelyt magokra maradtanak, és az újabb váratlan találkozás és esmerettség örömének tüze hűlepedni kezdett. Olivier nem foghatván-meg mitsoda tsuda által lehessen az, hogy a' konty alatt és Budai Basa személlyébe régi kedves barátját találja, kérni kezdette, hogy ha annyi időt vehet, ötet abban világo-sítsa-meg, és történeteit befzélije elé.

A' Basa nagyobb örömbe vólt, mint sem valamit régi barátjától meg-tagadhattott vólna. Elé-kezdette azért nékie befzélieni, hogy a' farkas meg-évén a' ketskéjét, és az atya házánál senkit othon nem találván, hogy vette utját 'Sunyé felé, utjába szüntelen jövendő-béli sorsán és állapotján törvén a' fejét. Mind azok a' gondolkodások között pedig, mellyek edgy más-után a' fejibe megfordúltak leg-gyakrabban jött elé és leg-inkább meg-tetfzett az, hogy a' táborba

fekvő Frantzia sereghez mennyen, és annak mind számát szaporítsa, mind dítösségébe részt végyen; tsak ezen tudtak meg-határozódni minden gondolatai, és ennél tovább menni nem tudott. Hogy azért ennek jobb móddal és nagyobb betűlettel való el-érésére magát alkalmaztossá tégye, és arra a' végre edgy kevés pénzetskét szerezhessen, el-végezte, hogy edgy darabig serényen dolgozzék, és a' szájától-is valamit tsak el-húzzhat el-húzzon. Ezen gondolkodások között ment az nap 'Sunyéba, és más nap elébb Pontárliérig, a' holott-is meg-állapodván szinte efsztendeig lakott nap-számossággal élván, de tzélját szeme elől el-nem tévefztvén.

Ebben az időben nagy vitéz Urak élnek vala, kik kitsiny seregekkel nagy dolgokat vífznek vala véghez. A' Frantzia szinte háborúba lévén a' Spanyóllal,

a' Frantzia seregeket vezérlé vala Burboni Lajos Eughueni Hertzeg, az a' Kondé nevezet alatt emlékezetes és híres nagy ember, a' ki 1643^{ba} 21 esztendőös korában Rokroinál az öreg tanúlt Spanyól Generálist Fuentest, és a' mindjárt utánna való esztendőben Trieburgnál Mercit a' Tsáfzár Generálissát megvervén, olly ifiú idejében, mellyben más ifiak tsak akkor kezdenek elébb arról gondolkodni, hogy emberek légyenek, már Európát nevének dítsőségével megtölti vala, és a' nagy vitéz Urak közé számláltatik vala.

Azonban Kunyi ássa vala a' földet, vágja vala a' fát, és a' mi kevés pénzt kapott azt meg-takarítja vala. Nyughatatlanúl hallja vala pedig mindennap a' Hertzeg Kondénak méltóságos tselekedeteit az alaton nyelveken-is forgani; azoktól valahányfzor hallja vala, mind

annyifor ébrefztetvén. Magához vévén azért nap-fzámosságával gyűjtött kevés pénzt, és elébb fzüleit levele által hí-bájról és el-fzökéséről meg-követvén, és minden jó reménységgel bíztatván, a' Hertzeg tábora felé meg-indúl. Utjába pedig már ekkor a' nemes indulat, és tiztségnék 's dítsösségnék fzereteti kezdvén fzívében tsirázni, el-végze magában, hogy nevét változtassa, fzületése sorsát el-titkolja, és bátorságával 's jó maga viseletével a' fzerentsét elő-menetelére kén-telenítse. A' tábornak külső és első őri-re érkezvén, és magát jelentvén, vezette-tett a' külső örön' lévő tizthez, mellyen akkor fzinte Bellefonds, azután Frantzia Maréchal-áll vala.

Az ifiú Kunit a' természet szép formáju testel, fzerentsés, jót ígérő, fzelid tekintettel, módos és kedveltető maga alkalmaztatással ajándékozta vólt-meg.

Bellefonds előtt azért tisztességes és engedelmes bátorsággal meg-állván azt mondotta: hogy ő Schweitzer-Országbol a' Voodok földiről Szaraz familiából való volna, és ezfendőtől fogva szakadhatatlanul halván a' Kondé Hertzeg vitézi tselekedeteinek nagy hírét, minden kívánsága a' volna, 's tsak azért jött volna az atya házától el, hogy alatta szolgálni szerentséje lehessen, attól az órától fogva kezdené szerentséjét számolni, mellyben véle szólhatna, semmit edgyebet nem kívánna tsak az ő kegyességit, és azt a' kegyelmet megnyerni tőlle, hogy mint voluntér a' szolgálatnak akármelley alá-való rendébe alatta, szolgálhasson viseletéről szíve jól állana.

Bellefonds edgy olyan érdemes vitéz Úr vólt, kinek érdemi az után a' Frantzia-Ország leg-dítsőségesebb igazgatása alatt

a' leg-első vitézi méltósággal jutalmaztattak-meg, és a' világba való szemes forgásával azt az által ható ítélet ajándékát, 's melly által látást-is szerzette vólt, melly előtt az el-rejtett indulatok el-nem búhatnak. Míg azért az ifiú elötte bezéllett el-nem fordítván rólla szemeit és minden bezédire 's mozdulására figyelmeztvén, úgy tetfzett néki mintha benne azt a' tífztességnek érzékenységit látta vólna, melly akármelly rendben és állapotban-is leg-első meg-kívántató dolog, a' vitézi szolgálatban pedig kiváltképpen és tellyességgel szükséges. Befogadván azért és védelmét igérvén, de azonban meg-hitt katonáinak alattomban parantsolván, hogy a' volontér viseletére vígyázzanak, és nékie azt bémondják. Még azon napon hírt adott íránta a' Hertzegnek, a' ki ötet Bellefonds volontérjának nevezte, és onnan a' volontér nevezet rajta-is maradott.

Tsak hamar azután történt a' Marienthali ütközet, holott a' dítsősséges nevű Turenne, kire Kondé Párisba menetelével a' hadi-sereg vezérlését bízta vólt, meg-verettetett a' Tsáfszár népétől. A' volontér itten Bellefonds szemei előtt olyan formán viselte magát, hogy tölle meg-dítsértetett, gyakorlatlanságát bátorsággal és vitézséggel pótolván ki.

Kondé hallván a' Turenne veszedelmét, mint vitéz ember visszafordult sebesen a' táborba, olyan tüzzel égvén, hogy az ő gyalázatját meg-tromfollja; fel-kereste, és meg-támadta Kis-Afzfony havának 3^{dik} napján 1645^{be} Nordlingnál ugyan a' Mercit a' Tsáfszár Generálissát kit Fribournál meg-vert vólt. Híjában vette elé Merci minden nagy tudományát, vitézségét és mesterségét, most-is tellyes győzedelmet nyert Kondé; melly annál nevezetesebb vólt, mivel Merci

életét-is ott hagyta, koporsójában edgy Európai leg-nagyobb Generálisnak nevét vivén magával.

Ezután az ütközet után beszélgtevén Bellefonds Kondéval a' volontér jó maga viseletéről, a' Hertzegtől a' Bellefonds dítséretes ajánlására tífztnek tétett. Attól fogva minden elő-forduló alkalmatossággal meg-tartotta és nevelte jó hírét, nem határozván meg-magát tsak a' maga szolgálatja határiba, jó ítéletével és magának a' dologra való réadásával, maga mesterségébe minden szükséges és hafznos esméretekre jutott; a' többi között a' várak meg-vétele 's óltalmazása módjának meg-tanulására-is; melly mesterséget azután Vauuban, és mások utánna a' mái tökéletességre vittek. Külömben erköltse dítséretes vólt, és alkalmaztatásának édessége mindenek előtt kedvessé tette. Mind

ezek az ajándékok edgyütt olyan ajánlására vóltanak, hogy 1664^{be} a' gyalog seregbe kapitányságot érdemlett.

Ebben az ezftendőben küldött XIV^{dik} Lajos a' Tsáfzárnak 10 ezer emberből álló segítséget a' Törökök ellen Magyar Orfzágra. Ez a' sereg vezéreltetett Kolligni által, ki Turennek barátja vólt, és azon a' dítsőséges neven leg-utólsó. A' Tsáfzár táborának Fő-Vezére vólt Montecuculi az időbéli vetekedő társa; azután pedig irígye Turennek. A' Török tábort pedig, a' Nagy-Vezér Kuperli vezérli vala. A' volontérnak - is fzerentsétlensége vólt ezen Török ellen küldetett sereg számába lenni; mert nagyobbban meg-eresztvén a' bátorság gyepelőjét mint az okosság kívánta vólna, a' Szent Gothárdi ütközetben a' Ráb vize partján, mellyben Montecuculi gyözedelmeskedett, el-fogatott, és a' Nagy-

Vezér ötlet látni kívánván, eleibe vitet-
tetett.

A' Török tífzt, a' kinek kezébe esett
vólt, mondotta a' Vezérnek, hogy ennek
derék embernek kellene lennie, mivel
az övéi véghetetlen dolog vólna, a' mit
véghez vittek mellette, hogy meg-sza-
badítsák.

Tudni való dolog, hogy ez előtt a'
Törököknél, a' mi szokásaink ellen, a'
kik ütközetbe el-fogattak, akár mitsoda
rangba lettenek légyen, azoké és azok-
nak rabjai valának, a' kik el-fogták;
soha a' föglyokat ki nem tserélték, ha-
nem tsak sattzon erefszették-ki, rang-
jokhoz és állapotjokhoz képest, a' mint
tetzett. A' mi azokat illeti pedig a' ma-
gokéi közül, kik magokat el-fogattatni
engedték, azokat büntetésekre oda hagy-
ták vefzni, azt tartván, hogy edgy Török-

nek, ki a' Kerefztyének ellen hartzol vagy győzni kell, vagy halni; minden szabadulás reménysége nélkül.

Kuprugli vagy Kuperli Akmet, Nagy-Vezéreknek mind fia mind atya, a' ki akkor mind a' Török Birodalmot mind a' Tsáfszárt, mint seregeinek leg-főbb Vezére és magának első Titok-Tanátsa igazgatja vala, edgy nemes indulatú és jól tévő Ur, jól igen jól esmért az emberekhez; tapasztalta vólt szintén akkor azon verekedésbe mind erejeket mind jó magok viseletét a' Frantziáknak, kiknek azon kívül-is azon ütközet szerentséjinek tisztségét tulajdonította. Mint olyan ember előtt azért, ki az érdemnek árrát szabni tudta, akkor nékie minden Frantzia betsesnek tetfzett, és minden Frantziába némü-némü-képpen maga győzőit láttatott szemlélni; különben-is első látásával mindjárt úgy tet-

szett, mintha a' Kunyi külsőibe, nemes viseletébe, férjfihoz illő szemérmességébe, edgy nagy elme rajzolását esmérné, parantsolta a' Török tífztnek, hogy engedje néki a' rabját, számot ád rólla, maga el-mehet. Aval minden ember kiment, nem maradt senki tsak a' rab a' tolmáttsal.

Ez által a' tolmáts által sok kérdést tett eleibe, mi rangba vólt a' Tsászfár táborába, mimódon vífzik ott a' hadakozást a' Keresztyének, azután szóllott Kolligniról, de Montekukuliról edgy szó sem; a' Szent Gothárdi ütközeten pedig tsak könnyen által menvén, végre hideg vérrel el-küldötte ötet magától, nagy szóval parantsolván, hogy jól őrizzék azt a' rabot, számot fogna kérni rólla; valójában kemény vasra-is tétetett.

Ez a' tolmáts edgy Frantzia hite sze-

gett vólt, ravafz és álnok, a' ki ifjuságától fogva a' tengereken keringett, kereskedvén és tolvajságot üzvén Ali Mahomet nevezeti alatt, pénzelt és mesterséggel módot talált vólt benne, hogy a' Nagy-Vezér házába és ház-népe közé és lassan-lassan némü-némü barátságába-is bé-férjen.

Ez nyelvéről a' foglyot földinek lenni meg-esmérvén, attól fogva hozzája adta magát, és mikor ki-mentek-is utánna ment. A' fogoly kérdvén tőlle mit mondott a' Nagy-Vezér mikor esküdtette, ő keringés és kedvezés nélkül meg-mondván, erössen meg-íjedett Kunyi rajta; nem látván szemei előtt edgyebet az halálnál, vagy a' mi rozsfzabb a' gyalázatos rab-ságnál; melly akarmint meg-könnyebítésék-is, minden állapotjai között az embernek életiben, kivált edgy betsületit szerező embernek leg-alatsonabb állapot.

A' Vezér attól fogva , hogy véllé beféllett fel-tévén magában , hogy ötet magáévá tégye , jóllehet inkább olyan gondolattal , hogy edgy érdemes tífztre szert tégyen , mint sem a' Mahomet hitén lévöknek számat szaporítsa , parantsolt Hali Mehemetnek , hogy mindennap hozzá el-mennyen , és úgy kézítse , hogy mikor parantsoltatni fog vagy kontyot tenni vagy örökös nehéz rabságot szenvedni kéfz légyen. E' pedig a' réa bízott dologban úgy járt-el mint hív és értelmes szolga , a' ki Urának tetfzeni akar és mint hite-szegett-is , hogy a' maga vétkét edgy betses ember esetével igazítsa. A' fogolyban elsöben ugyan olyan erőss és meg-átalkodott ellen-tartást kapott , millyent edgy emberséges emberbe , annak tsak meg-gondolása-is indítt , hogy szüléinek hiteket akármi jutalomért-is meg-tagadja. De Hali Mehemet hozzá fzokván a' leg-fundamentomosabb ága-

zatokat-is úgy nézni, mint gyengeségeket és szokásbéli vélekedéseket, nem olyan ember vólt, hogy meg-íjedjen; szabad lévén a' mikor tetfzett ötet látni, a' mint a' Frantzia Nemzet igen eleven, minden ékesen szóllását és tudományát reáfordította, hogy lassan-lassan oda vigye a' hová akarta. Nagyobbította elsöbe a' rabságnak alatsónyságát és keménységít, és tsak a' meg-vettetést, kínzást, és sanyaruságot forgatta szemei előtt, azután, hogy annak képét írtózatossabbá tégye, mintedgy ifiuság tűzével tellyes embernek szeme eleibe terjesztette, mostani állapotjának elébbeni szereztséjével igen szemben tünö nagy ellenkezésit, a' világon lévő különös emberek között leg-elsönek jó akaratját, és talám barátságát-is, nagyobbította a' vitezi tisztességeknék dítsösségét, és a' nagy szereztsének fényit, mellyhez az életnek minden édessége köttetett; edgy szóval

sem az igaznak , sem a' hazugságnak nem kedvezett .

A' fogoly a' tífztességre való vágyódásra szerentsétlenségre igen hajlandó vólt , és már annak-előtte-is sokszor megíjedvén rajta , hogy a' Frantzia szolgálatba minden tífztessége , tsak edgy dítsösség nélkül való gyalog kapitányságba fog meghatározódni , el-nézvén azután edgy felől , hogy az járna utánna , a' ki a' Török Birodalmat mint Ura úgy igazgatja , más felől pedig , hogy a' vason és rabságon kívül semmit nem várhatna , olyan szorongattatásába kezdett lelkének lenni , mellyet az ember tsak képzelhet de ki-nem írhat .

Meg-tartotta vólt mind addig tsorba nélkül szüléi vallását , és abban egész-fzen meg-nyúgodott vólt , leg-jobbnak tartotta , soha azt még elfére sem vette

vólt, hogy vizsgálgassa, a' szíve egész tsendességgel lévén iránta; és tsak a' gondolatja-is, hogy Mahometet a' Messiás helyében tégye szentség törésnek tetfzett. Az edgyiket mint tsalót, a' másikat mint az emberi Nemzetnek megváltóját úgy gondolta vólt. De ebben a' kegyetlen környül-állásban nem találván másban vigasztalását és segedelmét tsak Hali Mahometbe, ki az ő mellette való gondos sürgölődései által az ő híjedelmét meg-nyerte vólt. Ennek a' szívéz minden tartózkodás nélkül egészfzen kinyíttva vala, minden akadályait eleibe téfzi vala; ezt pedig nem tudgya vala semmi meg-lankasztani, mint mesterember, mindent tud vala a' maga hafz-nára fordítani; így szóll vala nékie mint világos hite fzegett: hogy jól által látná, hogy hitinek meg-tagadása nékie nehéz vólna, ő maga-is próbálta vólna azt, de az a' nehézség nem vólna semmikép-

pen a' lélekbe, és tsak a' gondolkodás módja különböztetné-meg a' vallást, nem a' külső jelek; szívébe mindenkor maradhatna Keresztyén, ha edgynéhány szóllás formáit ki-mondaná-is, melyeket tsak azért tselekednék, hogy életét és szabadságát meg-nyerje. Az igaz meg-tagadás pedig szívből származnék nem tsak a' szájból. És Szent Péter jól-lehet háromszor tagadta-meg az Idvezítőt, még-is az Anya-szent-edgy-háznak feje lett. De nem tette hozzá, hogy az Apostolok Fejedelme nem késett vétkit meg-esmérni, meg-bánta, keservesen sírt rajta, és az Apostolok között az Anya-szent-edgy-házba leg-buzgóbb lett. Így részegíti vala meg-ötet a' hitetlenség mérgével, és míg észre sem véfzi vala magát, haladdogal vala utjába az ámitó; nézvén, hogy lassan-lassan miképpen gyengül az ő ereje és nevedik bizonytalansága azon, hogy mibe hatá-

rozza meg-magát. Ezt pedig végtére úgy tudja vala maga hafznára fordítani, hogy utolsó erőssége a' fogoly Kunyinak tsak a' lön, hogy melly füzgyen vólna hitének közönséges megtagadása ; hogy ez nékie minden kötelességek felett való alatsonságnak tetfzenék .

Ez a' gondolat magába nem rofzfz , de már tsak a' dolog külső formáján állapodván-meg , mikor az embernek tsak világi oka vagyon hátra illyen nagy érdemü dologban , a' világi hafzon mindenkor gyözedelmes szokott lenni .

Hogy ezt az utolsó és gyenge akadékot-is el-vége , azon kérte a' tsábító , hogy gondolja-meg , hogy az ő változtatása alkalmatosságával nem léfzen senki jelen a' ki előtt meg-füzgyenlené magát , ellenben Törökök között lévén

edgy sem lefz közüllök, a' ki ne épüljön véle, és ötet ne betsüllje érette, hogy hitekre állott. Ez a' felelet mellynek minden ereje tsak az ellenvetőnek gyengeségében állott, elégséges vólt a' győzedelemre, 24 órát kért a' feleletre, jóllehet már ezen szempillantástól fogva szíve meg-vólt határozva.

Ha a' halandók sorsát a' környülálló dolgok határozzák-meg, mint az Országok szerentséjét-is, ez a' gyengeség akármelly kárhozatos és menthetetlen légyen-is Isten előtt; az emberek között nintsen senki e' világon, hanem ha mindenképpen hasonló állapotba lenne, a' ki ebben tökéletessen itélni tudjon.

Hali-Mehemet mindennap meg-vizívala szóról szóra a' Fő-Vezérnek tanítványával való befzélgetését. Ez tsudálta álhatatosságát, de nagyra nem

betsülte; bár igen meg - világosítatott ember vólt-is, nem képzelhetvén, hogy a' tífztesség és rabság között való vá-lasztáson akadozni lehessen. Melly gondolkodás módja annál kevesebb tsudára méltó edgy Töröknél; mivel példátlan dolog edgy Törököt látni a' ki Kereftyénné lett, holott a' Kereftyéből lett Törökök nyüsögnek. Már meg-értvén azért, hogy tsak a' vólna hátra, hogy magát meg-adja, és hogy kétség kívül holnap azt fogná tselekedni a' mit parantsol, ahoz képest rendeléseket tett.

Az alatt Hali-is el-végezte munkáját. A' fogoly meg-igérte nékie, hogy ha a' Fő-Vezér fogja tölle kívánni, hogy kon-tyot tégyen-fel, engedelmeskedik. Hali tudván a' szokásokat, mellyeket maga próbált vólt, meg-tanította ötet mitsoda módokat tartson, mikor magát meg-kell hajtani, és mikor felelni kell, és ezen

meg-edgyezvén, más nap a' Fő-Vezér eleiben vitettetett.

Kuperli a' ki méltóságára 's hatalmára nézve az egész világon az uralkodó fejek után leg-első ember vólt, és azoknak sorsát, kik körülötte vóltak szemeinek edgy kegyes vagy kedvetlen tekintetén hordozta, olyan kellemetességgel fogadta ötet, mellynek lehetetlen vólt ellene állani, edgy kevés beszélgetés után, mellyben hozzá való jóságának jeleit mutatá, 's rólla való jó fel-tételit néki ki-jelentette, mondotta néki: hogy kívánná ötet maga személlye mellé venni, mivel betsüllné benne a' mit az ő természetébe és ajándékiba látna, ha az ő akaratiának engedne, gondja lenne réája; gondolhatná, hogy mind ezek mire valók légyenek, maga részéről azt gondolná, hogy mindent edgybe-vetve edgy konty tsak jobb dolog vólna edgy lántznál.

Tsuda melly meg-illetik azok a' dolgok a' szívet, mellyek erőssen fzembe ötlenek, 's indulatinkat és gondolkodásink módját - is mint meg - változtatják. A' Fő-Vezér jelentése és az ő jósága nem tsak minden akadékjait el-hárították a' fogolynak, hanem olly nyúgodalmot és tsendességet érzett magába, hogy látatnék újra születtetni, és Kuperlinek olyan bátorsággal, mellyet maga sem reménylett, illyen formán felelt:

Nagyságos Uram! A' Te szemeidnek tüze hasonló a' nap sugárhoz, és a' Te elmédnek világa a' leg-sűrűbb setéséget-is meg-hatja, a' Te szádnak szózatja ollyan mint a' reggelnek harmatja, meg-lágyit, és meg-elevenit, meg-hatotta az én szívemet-is, más ember vagyok, kívánlak Téged követni, Musulmán vagyok, parantsolj a' Te szolgáddal, én magamat egézfzen a' Te hatalmas védelmedbe ajánlom.

A' Fő-Vezér igen nagy szívdességekkel mutatta ezen való örömét, és el-küldötte az Imánokhoz kikre bízattatott vólt, hogy bé-avassák. A' melly tzeremoniát ki-állván Aпти nevet vett, mellyet azután el-sem hagyott soha. Azután nagy pompával kísértetett abba a' szobába, melly számára készítettett vólt, a' hová a' Fő-Vezér néki edgy kontyot, edgy kardot, és edgy foszlányt küldött, mellyek a' meg-külömböztetés és különös betsület jelei lévén, következésképpen az ő reménylett kegyességének-is előjáró postái vóltanak. A' minthogy kevés idővel azután két erfényt-is küldött nékie, edgyet zöld selyemből teli arannyal és gazdagan varratatottat, mást még szebbet, mellyben talált edgy Agaságról való ajándék levelet, melly tífztség köztök Obesteri rang a' vitézi renden.

Ezeket a' kedveskedéseket úgy tetszhetik, hogy hamarább nyerte volna, mint sem meg-érdemlette, de az azon való méltó tsudálkozás meg-apad, ha meg-gondolja az ember, hogy Kuperli már akkor a' Kándiai háborúról gondolkodik vala, és hogy abba szerentsés légyen, semmi alkalmatosságot az előre való kézfületbe el-nem mulat vala. A' lévén tzielja, hogy a' fzigetnek azon néven lévő fő-várossát a' meg-szállásnak rendes mestersége szerint végye-meg; hogy ezt a' nehéz fel-tételit véghez vihesse, szükség vala tanúlt tisztekre, kik a' hadimesterségnek ezen részét értsék, és kiváltképpen tudják az Europai hadakozásnak módját, mivel ott-is Europaiakkal lészzen vala baja. A' mit keresett pedig az Aпти személlyébe megtalálta.

Kándia vagy Kréta Europai Ország

vagy sziget, melly a' Közép-tengerben az Archipelagus előtt fekszik, nevezetes és hafznos mind fekvésére mind nagyságára nézve, 70 mért-föld lévén a' hofzfza, és 15 a' szélessége (pontban akkora mint Erdélynek) igen termékeny földü ország. Ott van a' Poétáktól énekeltetett Ida hegye, a' régi költeményekben híres vólt a' Dédalustól találtatott Minos Labyrinthussáról, a' Taurus nevű hajóról, mellyel Europa el-ragadtatott, a' Pásipháé szerelméről, és kivált a' Jupiter születéséről, kinék ez a' sziget szenteltetve vólt.

Minekutánna hajdon Konstantzinápolyt a' Frantziák 's Velentzések a' Görögöktől meg-vették vólna, ez a' sziget juta a' Montferráti Márchio Bonifácus kezében; e' pedig 1204^{be} Kis-Afzfzony havának 12^{dik} napján Dandolóval a' Velentzei Dogéval kötött edgyezésbe el-

adá azt a' Velentzéseknék. És ezek megtarták 1644^{dig}, mellyben a' Törökök Máltát el-nem nyerhetvén rá esének, és a' következő esztendőbe Kánét második várossát a' szigetnek meg-vévék, 's meg-szállák fő-várossát-is Kandiát, de csak későre azután 20 esztendő múlva veheték-meg.

A' Diván azért nyughatatlankodván, 's magát meg-is szégyenlvén ilyen hofzfzas és mérges ellent-tartáson, el-végzé, hogy minden erejét réá fordítsa 's megvégye. Kuperli edgy színte olly Nagy-Vezér mint jó fő-tanáts vévé magára ezt a' dolgot, magának akarván azt a' dítsőséget tartani, hogy ezt a' kerefsztyenség óltalom bástyáját meg-hódoltassa, Kandiába méne edgy írtoztatós roppant hadi-sereggel és 1667^{be} fő-várossát, az akkor Európába szokott megszállás módja szerínt meg-szállá.

Ha a' több uralkodók-is XIV^{dik} Lajost követték vólna, a' ki ide 7 ezerből álló igen jó sereggel a' vitéz Urat a' Beaufort Hertzeget, a' Nagy IV^{dik} Henrik Gábriellétől való unokáját küldötte, ki itt el-is esett, kéttség kívül meg-lehetett vólna ezt a' várost a' Velentzeieknek tartani, de tsak edgyedül a' Pápa ada edgy erőtlen és maga tehetségéhez képest való gyenge segítséget.

Nem írom le-itt azt a' híres meg-szálást, melly a' Trojaihoz hasonlíttatott, nem lévén tzélom: tsak azt mondom, hogy a' Velentzések hizelkedtek magoknak, hogy meg-tartják ezt a' helytet magoknak, mivel a' tenger felől mindenkor szabadon vólt. A' Törökök-is meg-vallották, hogy itt két száz ezer embert vefztettek-el, és Morosini ki a' helytet óltalmozta 's meg-is adta, árúlatással vádoltatott a' tanátsba. De ez

a' nagy ember tökéletesen meg-mentvén magát, azután Moréának a' Törökök-től való meg-vételével meg-bizonyítá, hogy az az ember vólt, a' kinek lennie kellett, Hazája-is meg-esméré hűségét 's szolgálatját, és Dogénak válaftatván dítsősséggel és tífztességgel elégedve hólt-meg.

Ennek a' híres háborúnak folyása alatt Apti Aga meg-mutatá, hogy a' Fő-Vezér kegyességét, és rólla való jó vélekedését meg-nem tsalta. Jóllehet ugyan a' Török táborba a' várak meg-szállása mesterségébe jobbnál jobb mesterek valának: mind-az-által az ő tanátsa és szorgalmatoskodása által öntének a' Török táborba azok a' roppant ágyuk, mellyeknek mássát Európa nem látta, a' meg-szállást és ostromokat ő vivé és igazítá, és ő közelíté személlyes maga emberkedésivel a' dolgot arra a'

vége, hogy a' város utolsó szükségre jutván végre 1669^{ben} meg-vétették. Nem vala már edgyéb hanem edgy tsupa kö rakás, mellyben edgynéhány beteg és éhezett kereztyénnél edgyebet semmit sem találának.

Ez alatt a' hofszas meg-szállás alatt Szeráskiének tétették, melly Generálisi titulusnak és hivatalnak felel-meg. De Kuperli nem határozá-meg tsak a' hadi méltóságok és betsület adásával kegyes-ségit, hanem meg-gazdagította azon kívül ötet mindennel, és a' minn leg-in-kább meg-illetődött a' maga hitelével meg-tisztelé.

A' Kándia sziget hódolását kívánsága fzerint végezvén a' Vezér ditsösséggel meg-rakodva tére Drinápolyba vizfsza, és úgy fogadtaték Urától a' mint kívánhatta. Ez IV^{dik} Mahomet vala, edgy

ollyan Fejedelem, a' ki a' Török Birodalom Kronikáiba edgy felől mint ditsőséges, más felől mint szerentsetlen Fejedelem jegyeztetett-fel.

Az ő születése az egész Birodalomba közönséges örömmel tiztelteték, és hat elztendövel azután a' Jantsárok megfojtván az attyát Ibraimot ötet helyébe a' Tsászfári székbe ültették. Jó forma személlyes ember vala, és igen bátor szívvü. A' gyönyörüségekben nem merült úgy-el, hogy a' hadakozást és vitézséget el-felejtette vólna; mert edgy részit az elztendőnek ebben töltötte. Legnagyobb hajlandósága pedig a' vadászat vala, és e' birá arra, hogy többnyire Drinápolyba lakjék; hogy tudni illik közelebb légyen ahoz a' helyhez, melly néki mulattságot tud adni. Azon fellyül szelíd ember vala, nyájos, nemes, és minden Török Tsászfárok között

talám tsak edgyetlen-edgy ki a' barátság édességét érezte volna. De annyi tökéletességek nem mentheték-meg a' Jantsárok gonosságától, melly bizonyos neme a' gyalog katonáknak, és olly hatalmaskodó, hogy szabadjába bánik az uralkodója fejével-is. Ezek búsúlván Buda el-vefztésén meg-'sinorozák a' derék Fejedelmet, és helylébe 3^{dik} Szulimánt az ötsét tevék.

Midön a' Nagy-Vezér a' Mahometnek fegyvere fzerentséjét Kándia meg-hódolásába elő befzélé, nem felejté - el az Apti Szeráskier szolgálatját-is dítsérni, kérvén a' Tsáfzárt, hogy engedje-meg, hogy eleibe vihesse. A' Tsáfzár maga eleiben erefztvén meg-kedvellé mindjárt, meg-tetzék az ő katonás viselete, és jó formája, és minden feleletével úgy meg-elégedék, hogy mikor el-erefztette, a' Fő-Vezérnek azt mondá, hogy

légyen jó gondviselés arra az emberre; attól a' fzezpillantástól fogva mindene bőven-is vólt.

Mintedgy 2 esztendővel azután a' Törökök bé-menvén Lengyel országba, sok helyeket ott meg-vevének, és Káményikét meg-szállák felső Lengyel ország fő-városát erős és hatalmas vég várost. Aptinak ekkor - is alkalmatossá-ga lön maga ajándékjait világ eleiben terjeszteti, és a' mit Kándiába olly hoszfzas idő alatt tanúlt vólt, ismét gyakorlásba venni. Ezen helynek meg-szállása réa bízatek, meg-is vévé 1672^{ben}. Attól fogva a' hatalmas Tsáfzár kezében-is marada, a' ki ezt a' nevezetes szolgálatot nem hagyá jutalom nélkül Aptit Benderi Basának tévén, az az Gubernátornak; és így Szeráskier-is lévén a' polgári hatalmat és tisztséget a' vitézivel párosítá.

Szobifzki azután Lengyel Király, 's a' többi között Béts meg - szabadításáról híres vitéz Úr vala ekkor a' Lengyel seregeknek Fő - Vezére, fel - keresé a' Török sereget, 's fel - talályán meg - veré a' híres Kotzini ütközetbe 1673^{ba}, az egész Ottomanni erő nem álhatván ellent a' Szobifzki hágójába lévő szerentséjének, és békességre szorítá őket. Mihelyt e' meg - lett Aпти Basa minden parantsolait a' Divánnak tellyesítvén Drinápolyba méne, és el - butsúzván Urától Mahomettől, és a' Fő - Vezértől jól - tévőjétől el - méne a' maga Gubernátorságába Benderbe Beszarábiában Lengyel ország határitól nem mezfzze. Melly hely azután a' XII^{dik} Károly Svétziai Király ottan lett különös és hofzszas mulatásáról midőn 1709^{be} Szent Jakab havába Pultávnánál meg - verettetvén Nagy Péter Tzár előtt futott, egész Európában igen híres és esméretes lett.

Bendernél való mulattába hajtá maga pártjára ez a' minden Fejedelmek között kik valaha az uralkodó székbe ültenek leg-tsudálatosabb ember a' Válid Szultánnét, úgy hogy a' Fő-Vezért Ali Kurrlit le-téteté, és a' Szerállyit a' Divánnak öszve háborítá, ott veté magát vakmerőségre ez a' szerentsétlen és meghajthatatlan Király, hogy Török országot különben el-nem hadja, hanem tsak úgy, ha száz ezer embert vezérelhet, hogy avar Péter Tzárt uralkodó székiből, valamiképpen Augustussal a' Lengyel Királlyal bánt vólt, le-vesse. Ott ment parantsolat ellene, néhány ízben való kérelméire 's rendeléseire-is a' Szultánnak nem akarván mozdúlni, hogy arefztáltassék. Melly rendelés véle közöltetvén, azt kevélyen fogadta, magát sántzba vette, és a' házát, mellyet a' városon kívül magának épített vólt meg-erősítvén 1713^{ba} Böjt-elő havának

12^{dik} napján 300 Svékus katonájával és udvari tiszttjeivel 20 ezer Török és Tatar ellen 10 ágyú és két bombi hányó ellen rendes meg-szállást álla-ki, de vég-tére ezután a' régi költeményes időkhöz járuló tselekedete után meg-fogat-taték, fogva edgy ki-nyitott szekerbe Demotikába viteték, melly Drinápolytól öt mért földnyire fekvő kitsiny városka, ott 10 hónapokat tsupa vakmerőségből ágyba feküve tölte, el-felejtetvén mind barátitól mind ellenségeitől, úgy hogy egész Európában azt tartot-ták, hogy meg-hólt. Innen indula haza felé; ofztán 1714^{bé} Mind Szent havának első napján illendő Királlyi kíséző se-reggel, de kísézőit, edgyet mássait, 's maga népit el-hagyván, 's maga mellett tsak két tisztit tartván-meg, minekután-na esméretlen köntösbe uttyát Erdélyen vévén által, hol szekeren hol ló háton, hol gyalog éjjel nappal folytatta vólna,

és hogy ellenségeit el-kerülhesse, majd egész Német Országot meg-kerülte volna úgy érkezik Szent András havának 21^{dik} napján Stralsunda nevű helységbe, 14 esztendőig országain kívül lévén, melly maga viselése, mint példa nélküli való edgyetlen edgy számtalan írótól meg-lévén írva, ha újságnak nem tetfzik-is, de ritka különösségiért az embereknél örökké tsudálatos fog-lenni.

Benderbe érkezvén a' Basa, a' Muléj Ali előtte lévő Basa Szerállyát el-foglala, ez edgy tágos épület, melly mind költséges, mind pedig Asiai pompával olly tellyes vala, hogy azt elég kellemetessé tehette, és az oda való szokásokhoz 's az ég mivóltához képest valami az életnek kedveltetésére 's mulatóságára való 'vólt, mindent fel-lehetett benne találni. El-tsudálkozván rajta, hogy Benderbe ahoz képest ő úgy va-

gyon mint a' Szultán Drinápolyba, meg-
esmeré védelmezője jól-tévő kezeit.

Kevés idővel azután sétálván kertibe
's ott edgy ifjú rabra találván, ki bár a'
földet ásta-is, kedveltető formájával
ötet magához húzta, meg-állott véle,
's kérdezni kezdvén Törökül, a' rab
Frantziaúl felelt, el-hülvén rajta, kér-
dezte, hogy hová való vólna, és ötet
ilyen állapotba, melly néki az ő álla-
potjánál sokkal alább valónak tetfzenék
mitsoda történetből látná?

A' rab edgy olyan edgyenességnek
és igasságnak kívánásával, melly a' be-
tsületnek és jámborságnak petsétje, felelt
néki, hogy ő Frantzia, hívják Du Mont-
nak, hogy ő edgy vólna azok közül az
300 nemes ifiak közül, kiket a' vitéz
Fevillade a' Kándiai meg-fzálláshoz vitt
vólt: „Fel-gerjedtem olyan szép példa

követésére, el-hagytam úgy mond hazámot, olyan tzéllal, hogy magam réája méltónak és szólgálatjára alkalmatosnak tégyem. A' fzerentsének pedig tzé-lomat segílleni nem tetšzvén, abban a' fzerentsétlen ki-tsapásban, mellyben a' Hertzeg Beaufort elesék, el-fogattatam, és azután Muléj Agának az elébbeni Basának el - adattam." Azt tette pedig még hozzá, hogy mivel a' Végzések ötet edgyfzer olyan alaton sors-ra rendelték, sokkal szánásra méltóbb vólna, ha olly betsületes és nemes Úr keze közé nem akadott vólna, és dolga nem tsak a' vólna, hogy azt a' ker-tet mivellye, ha állapotja rofšzabbra nem változik azokat a' vasakat tsendesen - is viselné, várván, hogy valami fzerentsés történet szabadságát meg-adná, tsak ez a' reménység lévén hátra, mellyet senki tölle el-nem vehetne.

Apti Basa, kinek azon szempillantásban maga elébbeni sorsa, 's mennyivel tartoznék Bellefondsnak ezibe jutott, kötelességének tartotta, hogy a' Du Mont személyibe, a' mivel hazájának tartozik tellyesítse, nem esmértette ugyan megmagát, de minden nap menegetett abba a' kertbe, hogy a' kedves rabjával beszéllhessen, és annak sorsa, azok által az ajándékok által, mellyeket benne feltalált, mindenkor jobban-jobban béhatván szívére, edgyszer nem sok idő múlva magához hívatta.

Du Mont bévitetvén a' Basa szobájába, a' Basa kezdett véllé beszélleni a' Kándiai meg-szállásról, Morosini maga jó óltalmáról, a' Szent András Monbrün, ki a' szárazon való seregeket vezérlette, jó maga viseletéről, a' Nagyvezér mint maga vitéze (Herossa) nagy és nemes szívéről; ment azután a' Beau-

fort Hertzeg halálának környül állásaira , és mind azokra a' vitézekre, kik velle el - veztenek . Mondotta , hogy igen fájlalta volna őket, mivel szeretné és betsüllné azt a' nemzetet , mint a' mellyet jól esmér . Hogy ő nem volna ugyan Frantzia , de ifiú korában lett volna Frantzia országba , a' hol különösön esmérte Bellefondsot , ki akkor a' Turenne seregébe Generalis vólt, a' kinek igen sokkal és nagyon-is volna köteles, mellyet soha el-nem felejtene , hogy ezt az alkalmatosságot venné edgy Bellefonds Hazájábéli érdemes és szerentsétlen nemes ember személlyébe az ő személljét meg-betsüllni, azért nem tsak szabadságát meg-adná, hanem mindenben könnyebbíteni-is fogná, hogy hazájába vízfza térhessen, ötet egész bátorságba a' Frantzia követhoz kísértetvén Konstántzinápolyba , a' hol néki mindent kézzen fognának adni, valami az ő

utazására szükséges léfzen, hogy tsak edgyetlen edgy dolgot kérne tölle e' világon, hogy Frantzia országban vizsza térvén tulajdon maga kezével adjon-meg Bellefondsnak edgy levelet, és hogy néki befzéljen elő mindent, a' mit ő ról-la tud. Ettől a' szempillantástól fogva Du Mont nem tsak szabad vólt, hanem mintha maga fia lett vólna, úgy tartotta őtet házába.

Mikor az indulásra minden készen vólt, Du Mont a' Basa jó akarataival meg-téztetvén el-butsúzott tölle, és könyveivel szabadítottójának kezeit áztatván alkalmatosságot adott néki, hogy hazájába való térése reménységín való megilletődésit láthassa.

A' hazája szereteti az az érzékenység, mellyet a' természet nyomott az ember szívébe, ebben a' szempillantásban fel-

ébredvén a' Basa szívébe , mint a' tűz olly sebessen és elevenen jött képzelődésébe az a' föld, melly ötet nevelte, az ő elsőb elzendeinek békessége 's ártatlansága; atyafiai, szüléi, kiket elszökésével meg - bántott, és vallása a' mellyet el-hagyott, és nagyságának 's minden boldogságának közepette ezek a' gondolatok háborodást tsináltak abban az erős szívben; de a' szokás, a' körül álló dolgok, mellyek az okosságnál erősebbek, meg - tsendesíték tsak hamar ezt az edgy szempillantásig tartó mozgást, melly tsak olyan vólt mint a' napnak a' homályból edgy szempillantásig való ki - tekintése, mellyet azzonnal sötét felleg borít bé.

A' Bellefondshoz való levél így vala írva: „Du Mont Uram Frantzia és tekintetes ember fogja az Úrnak ezen levelet meg-adni, rabúl találván ötet Benderbe,

és nem felejtkezhetvén el - soha az Úr jóságáról, kaptam ezen alkalmatosságon, hogy aval háládatosságomat megbízonnyítsam. Küldöm vizfza a' hazájába, mellynek oka tsak az Úr és az Úr jósága, a' többit maga meg-mondhatja. Azt pedig nem fogja meg-mondani, hogy én a' Szent Gothárdi ütközetén, míg a' mi sergünk győzedelmének gyümöltseit fzedte, el-fogatván, rabbá tettettem, és lántzon nyögtem. De meg-mondhatja mitsoda gráditsára mentem a' tiftességnek, és szerentsémmel hogy élek. Azok meg-fogják az Úr hozzám való kegyességit igazítani, és az Úrral meg-fogja esmértetni a' volontér személlét a' Benderi Basába.

Sok ełztendökig békével és tsendesen Benderbe örömmel, bőségbe, tiftességbe, és szerentsével élvén, nem hogy magát aszfzonyi puhaságra és bujaságra

erőszította volna, sőt munkás és foglaltos életet élt, és ha kötelességeit teljesítvén hafznos kívánt Urának lenni, ki-nem vitte soha maga ege abrontsából kevélysége, azt kívánván, hogy a' Tsáfzár, Divány, 's minden felejtse-el, kivált a' Kuperli halála után.

Illy békességbe kóstolja vala az olly életnek édességét, midőn a' Török háború Magyar országon 1682^{be} elkezdődvén, a' következő éftendőbe a' Fő-Vezér Kara Mustafa, ki Kuperli után következett, 200 ezer embernél többől álló sereggel edgyenesen Bétsnek méne, és azt akadék nélkül meg-szállá.

Elő-hozaték rejtek helyéből erre az alkalmatosságra Aпти Basa-is. Jóllehet pedig a' hadakozáshoz való régi kedve meg-vala, még-is nem válék-meg bú nélkül Bendertől, a' hol mint Úr és né-

mely részbe független élvén, életének boldogságát edgy akármely nagy szerentsében született ember leg-fzebb eszteni-deivel edgybe-vetheti vala.

Az egész világ tudja, hogy a' Török sereg érkezésével Léopold fő-városát Szent Jakab havában el-hagyá, és annak óltalmozásának gondját Károlyra a' Lotharingiai Hertzegre bizá. És nints senki a' ki azt-is nem tudhatná, hogy ez a' Hertzeg tovább seregetskéivel, melly tulajdonképpen tsak 16 ezer ember vólt, a' terhet nem bírhatván, nem vólt edgyéb hátra, hanem hogy Béts megvétessék; midön Szent Mihály havának 12^{dik} napján 1683^{ba} Szobifzki János a' Lengyel Király el-jöve és a' várost megszabadítá.

A' Török had meg-verették és futtába meg-nem álla Budáig a' Lothárin-

giai Hertzegtől kergettetvén, a' ki a' következendő esztendőben azt meg-is szál-
lá, de kéntelenítetek ismét igen sebes-
sen el-hagyni, az ott vezérlő Basának
ellent-tartása és jó maga viselete miatt.
Ez a' Basa tsak hamar azután sebeiben,
mellyeket vett vólt, meg-halván, Apti
Basa tétetek helyében, mint ki annak
a' fő-helynek, melly a' Török Biroda-
lomnak Europa felől óltalom bástyája
vala, leg-alkalmasabb vezérének itél-
tetett.

E' vala veleje a' Basa befszédének a'
Máyor Olivierhez, a' ki edgy keveset
gondolkodván azon a' mit hallott, es-
mét kötelessége folytatásához foga, és
nem titkolván el-semmit abból, minémü
készületeket tennének ellene a' táborba,
és hogy más nap ostromnak fognának
menni, meg-mutogató nékie, hogy a'
dolgok állásához képest ha minden mes-

erségét véghez vífzi - is, a' városnak elmúlhatatlanúl meg - kellenék vétetni, és a' leg - nagyobb vefzedelemre jutni, továbbba, hogy vakmerő állhatatosságával nem tsak őriző vitézeit vefztene - el, hanem tulajdon magát - is, azon kívül minden lakossait - is annak a' fzerentsétlen városnak. Ő néki pedig úgy tetfzének 's Európa és Asia - is helybe fogná hagyni, hogy aval a' fényes udvarnak nem derék szolgálatot fogna tenni. Eleibe tévé azután, hogy ha tífztességes okkal mód - dal fel - adná a' várost parantsolatja vólna, hogy néki igérje, és a' Lotháringiai Hertzeg nevével mondja - meg, hogy a' háládatosságnak más határa nem lenne, tsak a' mellyet maga fogna tenni; és végre ezekhez az indító okokhoz hozzá ragafztá a' barátságának leg - elevenebb érzékenységeit - is, és el - fzomorodva meg - ölelvén kénfzeríté, hogy ne tégye ki magát arra a' vefzedelmes szükségre,

hogy más nap találkozván dítsösséges életétől meg-fofszza, mellyért a' magáét fel-áldozni örömet kész vólna. Ezek után várja vala feleletét olyan meg-háborodással, mellyet tsak a' nemesen gondolkodó lélek képzelhet, más senki sem.

Mind az alatt a' beszéd alatt a' Basa edgy szót sem szólla, de minekutánna el-végezte komor tekintetet vetvén ő réája, így felele: „Tellyesítéd a' réád bízott dolgot, és elömbbe tévéd a' jutalmokat, ha a' várost fel-adom; ha hihetném hogy engem' arra a' pribék alatsónságra elégségesnek tartafz, már eddig el-mostam vólna véreddel ezt a' bofzfzuságot, de nem. Esmérlek úgy tartom, kötelességedet tselekefzed, én is az enyimet fogom tselekedni, sőt a' te példád annál nagyobb indító okom fog-lenni.”

Mivel a' hadi-mesterség üzése soha szívét nem változtatta vala, meg-ölelé barátját, és a' mi személyes hajlandóság vólt a' befzédibe meg-közfönvén, azután elméjének nagy tsendességével, 's olyan forma hathatossággal mint a' ki magát régen meg-határozta, azt mondá, hogy ő most más hafzonra nem vígyázhat, tsak edgyre, melly az ő kötelessége és dítsössége, semmi edgyéb ötet a' város fel-adására nem vihetné tsak a' Szultán parantsolatja, és mivel semmi-képpen nem látná, hogy képeslégyen, hogy az a' parantsolat el-jöjjön, tehát vagy meg-óltalmozza, vagy maga-is el-vélfz; ez vólna utólsó szava és válofzfza. Azután vidámabb ábrázatot vevén: „Én-is mondok, úgy mond, bárátom néked edgyet, melly a' leg-szívesebb barátságból jö. Meny vízfza a' várból az én feleletemmel, tedd holnap kötelességedet, de kedvezz életednek.

Igen drága az nékem, és ha én a' mint reménylem, meg-mentem a' magamét a' várossal edgyüt, jövel és ély én velem: mindened bővségbe lefz. Igen kezdem érzeni, hogy nálad nélkül bódogságom nem tökéletes."

Oliviér erre, ezen szívességnek és szeretetnek jelentései szívét által hatván, azt felelé: hogyha szívének hajlandóságát nézné, azt a' válaftást, ha vallása változtatása nélkül lehetne, akár mellynél másnál és minden habozás nélkül fellyebb betsüllené. De Vallásához, mint a' mellyet tsak edgyedül tart szentnek, jónak, olly el-fzakadhatatlanúl vólna ragadva, hogy senkivel ugyan disputálni nem akarna, de azt a' világnak kintséért el-nem tserélné.

„Magam sem akarnék mint éppen te, felelt a' Basa mások vélekedésén vetél:

kedni, de légy bizonyos, hogy a' felső valóság a' világnak atya, és alkotója semmiképpen nem néz az embernek külsőire, hanem a' szívnek szól minden teremtésnek, és ez akármely ki - gondolható forma alatt bizonyítsa - is hozzá hűségét, és alázza - meg magát előtte szívébe és lelkébe, az ő szemei előtt kegyelmet talál. Azután edgy ládátskához menvén, és edgy arannyal teli erfényt ki - vévén belőle: nefze, úgy mond nékie, míg többet nyerfz holnap, vedd hafznát ma ennek.

El - vévén Olivier, tsudálkozással és háládatossággal telleyes szível tére megkisérőivel edgyütt a' táborba, és mind utjába, mind még az nap a' velle lévő tiftnek minden idő - töltését a' Basával elő - befzélvén, ez által jött azután ezen történet világosságra.

Oliviér pedig a' táborba való meg-érkezésével minekutánna a' reá bizott dologról a' Lotháringiai Hertzegnek 's Generálisoknak, melly kevés szerentsével járt légyen, számot adott, elő be-fzélé nékiek, hogy ez a' meg-hajthatlan szívű és meg-általkodott ember, régi barátja vólna, edgy helyről való lévén, meg - vallya tzifrázás nélkül, hogy az ő szívének nagyságától meg-illetődött, úgy az ő magos ajándékaitól-is, és igen meg-indúlt a' sor-sán, mivel által látná, hogy ez a' nagy ember életbe nem maradhatna-meg.

Oliviér idegen vala a' Német seregek közt, és tsak érdemei által ment vólt elő; az ő virtussai és ajándékai fel-fenték vólt már az előtt ellene az irígységnek nyíllait. Némellyek azért ennek az igen meg - érdemlett Basa dítséretének

kerestek mérges magyarázatot adni, 's fzerentsések-is lettek, merték ötet árúlatással vádolni. Sőt többre mentek, és a' gyűlölség mérgét olly nagyra ki-terjesztették, hogy ez a' gyanú az egész táborra ki-hatott, azon fundálván ki-váltképpen, hogy az edgyütt létek sokkalta tovább tartott, mint sem tsak ollyan kurta feleletet kellett vólna hozni. Ez az alattomba való hír el-hata az ő fülébe - is, de mint okos ember el-halगतá, ollyan reménységgel táplálván magát, hogy az ostromról fzerentsésen haza jövén, el-fogja igazítani.

De azonba más nap ú. m. Szent Mihály havának 2^{dik} napján 1686^{ba} mindenik félről az ostromhoz készülvén, a' rendelt órán kiki maga helyére állá, soha edgy ostrom ennél jobb rendeléssel 's tüzesebben nem vitetett, és edgy erő-ség bátrabban 's derekasabban nem öl-

talmozgatott. Azt gondolta volna az ember, hogy mindenik köz-katonába a' Vezére lelke vagyon, a' Generálisok mind két részről minden tudományokat, mellyeket a' hadi-mesterség kívánt, hofzfas gyakorlás szerzett, és az ő nagy elméjek ki-gondolhatott, meg-mutatták. Mindenik közüllök maga betsületit tsak azon napról függesztvén-fel.

Már edgy órája vala, hogy Aпти Basa a' törésen mintedgy orofzlány viaskodott, és az ő tsudára méltó jó rendelései, kezéhez szokott vitéz katonái által az ostromlók mindenkor vízfza veretnek vala véghetetlen kárral, mind addig míg edgy friss sereg viteték elé.

Ennek a' seregnek fejín a' Lajos Bádeni Hertzeg ezere vala, és akár a' szolgálat rendi hozta légyen, akár pe-

dig a' fő-strása-mester Olivier ellenségei kívánták ötet erre a' próbára ki-tenni, ő nékie kellet leges leg elől katonáival menni. Edgy hirtelen sebes szél azomba el-vifzi a' füstöt; mind az ostromló, mind az óltalmozó láthatják, és esmérhetik edgymást. Közelítvén a' tűz között a' töréshez, és elébb-elébb menvén meg-látja Olivier és meg-esmeri a' Basát, ki a' törésen mint Generális rendeléseket téfzen vala, és mint jó katona ellenségit vágja vala, szemeit az égre fordítván foházkodik edgyet baráttya életéért, és edgyenesen néki hajt alatta valóival, színte a' puska végén lévén már edgy mással szembe, tüzet ad, szemeivel látja azt a' szomorú szempillantást, mikor el-esik, első indulatjába hozzá akar futni, de azon szempillantásban maga által lövetvén, maga-is halva el-esik. A' Törökök Vezérek testét látván, mint edgy meg-dühödve

első tüzekbe mindent véghez vittek, ugyan a' mit víhettek, de edgy szempillantásnál tovább ez a' tüzők nem tartathatott.

Ez a' szerentsétlen város harmadfél hónapi vivás után minekutánna Vezére el-esett, meg-véteték ostrommal, és a' hadakózas szabadságának minden véres próbáin, mellyek akkor szokásba vóltak, ma pedig a' meg-világosítatott okosság még a' hadakozás rendiben-is meg-lágyított, által méne.

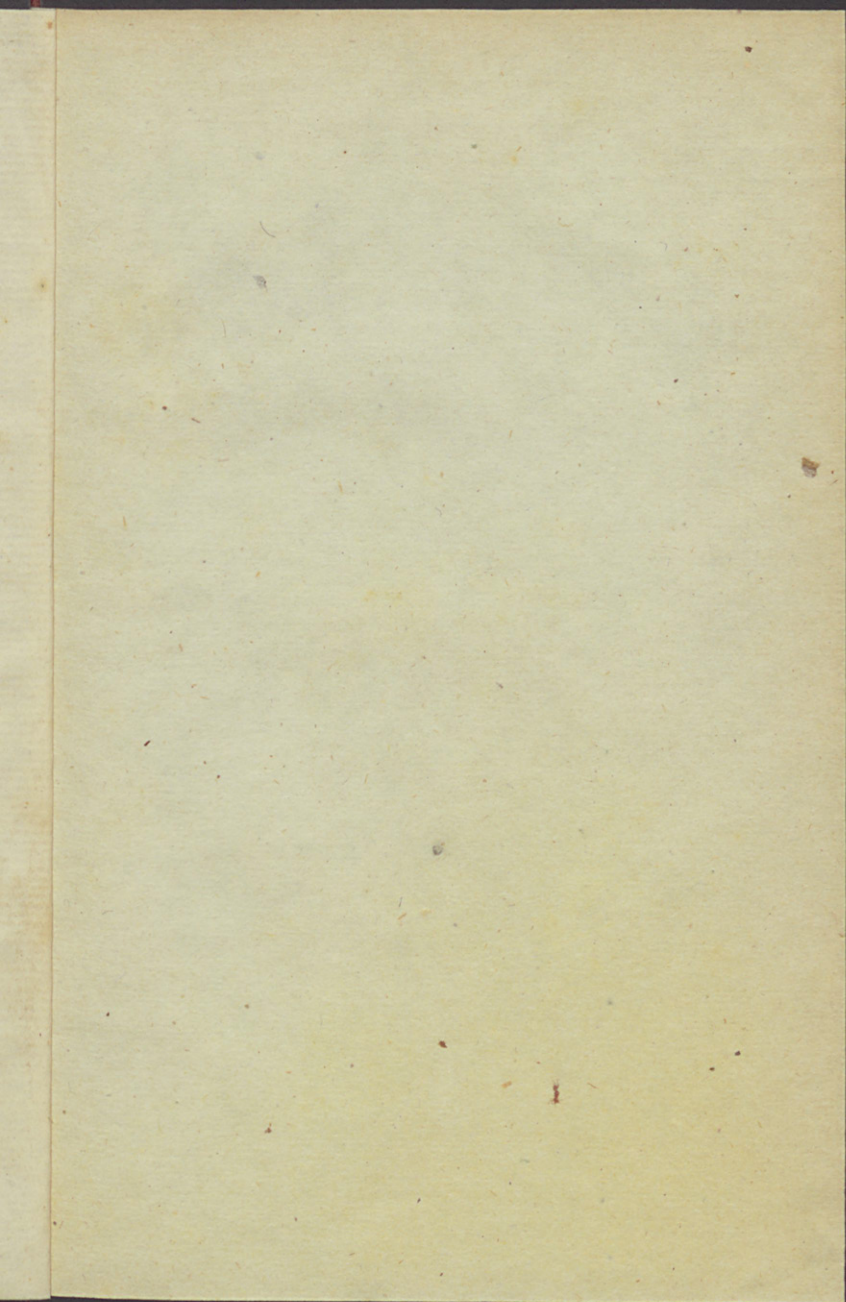
Ez a' nevezetes és szerentsétlen történet pedig meg-tudóván az egéfsz táboron, a' Budai ostrom kronikájában bé-íraték, mert különben el-veszett vólna.

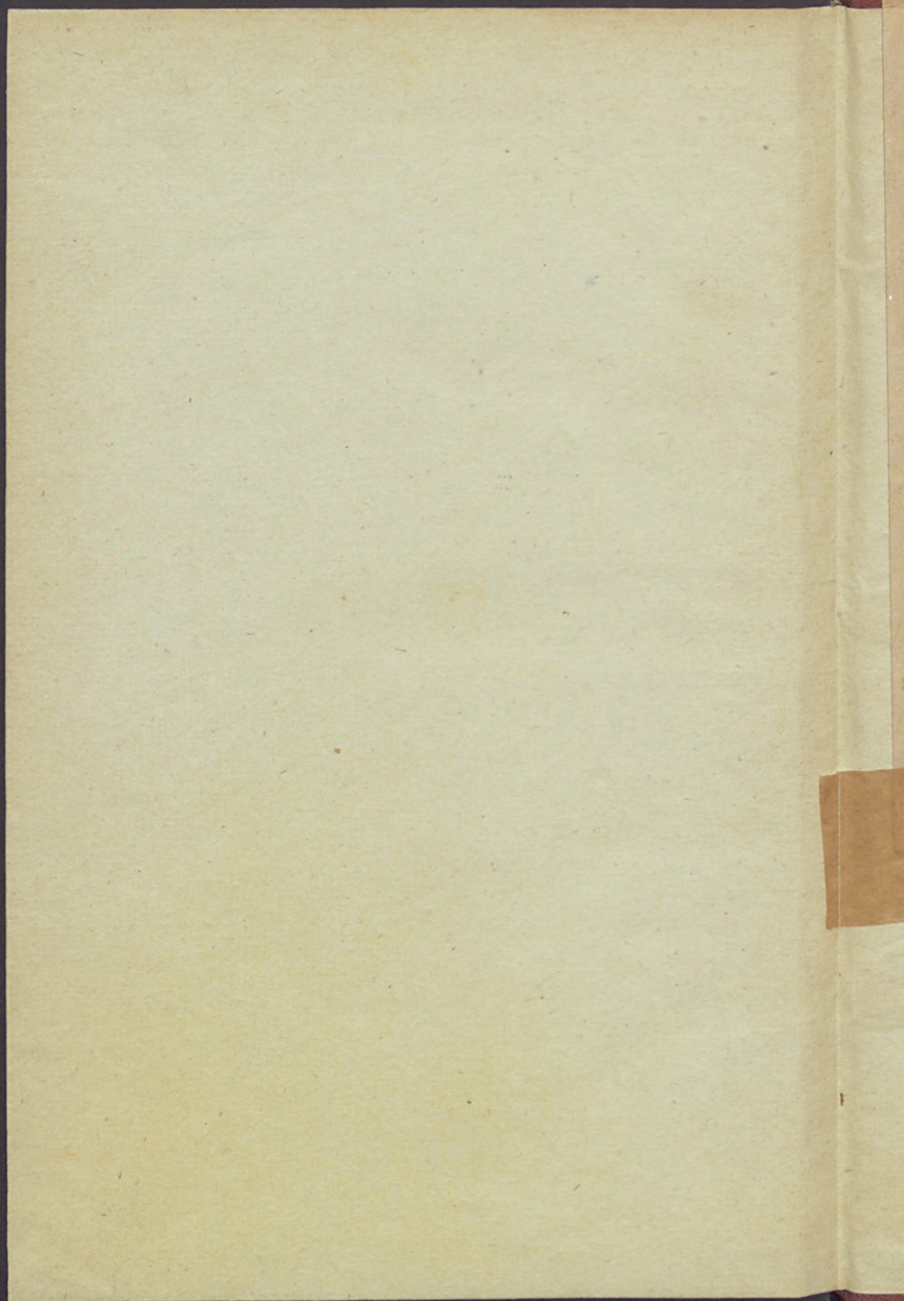
Így vefze-el edgy más fegyvere által két jó Virtuusus és nagy szívü ba-

rát, mind ketten az emlékezetre és dí-
tséretre személyes érdemek által érde-
mesebbek mint a' titulusok és szerentse
méltóságai által, mellyeket a' vak sze-
rentse és születés az érdemetlenekre
csak igen gyakran vezteget.

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
- 8244-1957 naplósám

756782

7568

